

A HITELSZÖVETKEZETEK JELENTŐSÉGE ERDÉLY GAZDASÁGÁNAK ALAKULÁSÁBAN

SOMAI JÓZSEF

1. A HITELSZÖVETKEZETEK SZEREPE

Ha valaki nem képes egymagában egy kitűzött célt elérni, akkor társat vagy társakat keres, hogy egyesült erővel biztosítson jó feltételeket a kitűzött cél eléréséhez. Ezt a célt szolgálta Erdélyben is a második világháború előtti szövetkezeti mozgalom, és ezt követhetné ma is, ha a mai társadalmunk is képes lenne egy új szövetkezeti mozgalom elindítására. Ennek az új trendnek a bátrabb felvállalásához ismernünk kell a mozgalom múltját és mai hazai gazdasági, társadalmi és kulturális alkalmazhatóságát, valamint hatását kisebbségi közösségünk életére.

Jelen tanulmányban a mozgalom gazdasági szerepét – különösképpen a hitelszövetkezetek vonatkozásában – tárgyaljuk a régi modellek hasznos mutatói megismerése és alkalmazása révén, annál is inkább, mert ez a szerep egy demokratikus elveken alapuló mozgalom tekintetében alapjaiban több mint egy évszázad után sem változott. Petrovay Tibor, a neves közgazdász, szövetkezeti szakértő, a *Szövetkezeti Értesítő* szerkesztője, aktív szövetkezeti szervező 1937-ben így fogalmazza meg a szövetkezeti mozgalom gazdasági szerepét: „A szövetkezeti mozgalomnak főfeladata a gazdasági élet területén jelentkezik, s ez abban áll, hogy összegyűjtse, megsokszorozza és felfokozza a kisebb gazdasági tényezők erejét, növelje jelentőségüket a gazdasági életben s bizonyos mérvű önállóságot és védelmet biztosítson számukra a gazdasági élet hatalmasságaival szemben.”¹

Ha ebben a mozgalomban a pénz gyümölcsöztetéséről vagy kölcsönök minél előnyösebb társult megszerzéséről van szó, az ilyen társulásból pénzüintézet lesz. Ennek a pénzüintézményi típusnak a legjellegzetesebb formái a hitelszövetkezetek

1 Petrovay Tibor: Szövetkezeti ügyünk. In: *Erdélyi Magyar Évkönyv*, Brassó, 1937, 118.

voltak melyek céljait szintén Petrovay megfogalmazásában találjuk a leghitelesebbnek: „1. Kis betéteket gyűjteni, az apró takarékosági tőkéket felkutatni s ezáltal egyrészt népünket a takarékoság szellemében, okos beosztású és előrelátó életmódra nevelni, másrészt a falvakon heverő tőkéket az illető falu, vagy vidéki gazdasági forgalmába belevonni s így nemzetgazdaságunk népi feladatokat betöltő tőkeállományát növelni. 2. Olcsó, altruisztikus, személyi s a kölcsönkérő igényléséhez, gazdasági képességeihez s termelési viszonyaihoz lehetőleg alkalmazkodó kölcsönöket folyósítani, nem az üzleti hasznosság, hanem a segíteni és támogatni akarás szellemében és ezzel a mezőgazdasági és kisipari termelést előmozdítani, új beruházásokra képessé tenni és jövedelmezőségét fokozni.”² Mindehhez szinte nincs mit hozzátenni ma sem, kivéve annak hangsúlyozását, hogy az európai uniós csatlakozás folyamatában a gyors cselekvéstől való visszafogottság csakis a vidékre háruló veszélyek növeléséhez járul hozzá.

Ha olyan emberek hozzák létre pénzeik összeadásával a pénzügyintézetet, akiknek céljuk, hogy pénzek kikölcsönzésével minél nagyobb nyereséget érjenek el, és nincsenek tekintettel a kölcsönkérők viszonyaira, a kölcsönök céljára, sem arra, hogy a kölcsönkérőnek nincs-e ártalmára az adósságcsinálás, akkor részvénytársaság alakjában állítják fel pénzügyintézetüket. Ha azonban olyanok állnak össze, akiknek kezdetben csak kis pénzüik van és saját erejükből olyan intézetet akarnak, mely tagjai számára ne pusztán adósságcsinálás legyen, hanem szerény vagyont gyűjtésére szolgáljon, a kikölcsönzéssel pedig nem nyereszkeskedni, hanem egymáson minél inkább segíteni akarnak, akkor az alapítandó pénzügyintézetet a mindenkori szövetségi törvény rendelkezései alatt álló és annak kedvezményeit élvező hitelszövetkezet mintájára fogják megalakítani.

Hallgatólagos törvény, hogy hitel nélkül nincs gazdálkodás. Ha a gazda házat akar építeni, ha földet akar venni, ha jószágát elhullott, ha adóért szorongatják stb., hitelt kell igénybe vennie. De, hogy juthat ma hitelhez a kisgazda vagy a kisiparos vagy a vidéki kisvállalkozó? Sehogy, vagy csak nagy nehézségek árán. A bankba kell mennie, ott azonban nem ismerik, községi vagyontbizonyítványt, kezeseket, betáblázást követelnek. Törlesztésért, haladékkérésért be kell járnia a városba, ami újabb költségeket jelent, s ha nem pontosak az adatai, visszadobják kérését.

A bank nem szívesen ad a kisembereknek kölcsönt, és ha mégis, nincs tekintettel a kisember különleges helyzetére, így ez a kölcsön nagyon sokszor drága és nehéz feltételekhez van kötve. A gazdának, iparosnak, kisvállalkozónak azonban szüksége lehet hitelre. Önmagán kell tehát segítenie, hozzá hasonlókkal közösen, szövetség által, és meg kell alakítania a maga közösségében a hitel-

2 Uo. 120.

szövetkezetet. A hitelszövetkezet ott van helyben, kéznél van, ha szükség van rá. A hitelszövetkezet olcsóbbá teszi a hitelt, közvetlen kapcsolata van az igénylővel, aki ennél fogva közvetítő tevékenységet nem kell fizessen. A tagok sorából választott igazgatóság ismeri a kölcsönkérő vagyoni viszonyait, megbízhatóságát, tudja, hogy ki mire akarja a kölcsönt felhasználni, és ezért jobban el tudja bírálni azt, hogy kinek mekkora kölcsön folyósítható, mint a bank, aki nem ismerheti ugyanúgy a kölcsönzőt. Nemcsak az anyagi erőt, hanem az erkölcsi fedezetet is tekintetbe veszi, és személyi hitelek nyújtásával lehetővé teszi mindenki számára a hitelben való részesedést. De a hitelszövetkezet nemcsak előnyös kölcsönt tud tagjai részére nyújtani, hanem minden más módon is igyekszik őket gazdálkodásukban támogatni, boldogulásukat elősegíteni. Olyan pénzüntézetet jelent számukra, amely felesleges vagy ideig-óráig nélkülözhető tőkékkel legelőnyösebben kamatoztatja, takarékosagra és gondos beosztású életre neveli tagjait. Azáltal, hogy a legkisebb összegű befizetéseket is elfogadja gyümölcsötetésre, mindenkinek lehetővé teszi akár a tőkegyűjtést is. Elősegítheti külön szakcsoportok szervezésével a közös szükségleteik – vetőmagok, rézgálic vagy más fertőtlenítő, gazdasági eszközök – beszerzését, terményeik – tej, gabona, gyümölcs, tojás stb. – eladását. A szövetkezet a község gazdasági központja, és az a rendeltetése, hogy az élet minden területén a tagok mellett álljon.

A modern szövetkezeti mozgalmat taglalva, Oberding József, az erdélyi szövetkezetek kérdéskörének kitűnő ismerője, a szövetkezetek aktív szervezője, sok hasznos írás szerzője, a szövetkezeti eszme lényegét a következőképpen fogalmazta meg: „Lényegében a szövetkezeti eszme minden időben az emberek gazdasági haladásának, gazdasági boldogulásának az előmozdítását szolgálta, s alkalmazási formájában mindenkor a kor uralkodó társadalomgazdasági berendezkedéséhez simul.”³

2. A HITELSZÖVETKEZETEK LÉTREJÖTTE, ELŐZMÉNYEI, GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI KÖRNYEZETE

Az európai szövetkezeti mozgalom indulása a XIX. század közepére tehető. A fogyasztási szövetkezetek eredetét Angliában, a termelőszövetkezetekét Franciaországban, a hitelszövetkezetekét pedig Németországban kell keresni. Az európai szinthez viszonyítva, a magyar hitelszövetkezeti mozgalom eléggé megkésve indult be. Míg a rochdale-i takácsok 1844-ben, a Schulze Hermann-

3 Oberding József: *A modern szövetkezeti mozgalom*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., 1934, Kolozsvár, 3.

féle hitelszövetkezet Delitzsch városában 1847-ben, Raiffeisen Frigyes hitelszövetkezete 1862-ben létesült, Magyarországon csupán 1898-ban hozzák az első törvényt a hitelszövetkezetek működtetésének szabályozására. Magyarországon a század második felében mindhárom szövetkezeti forma beindul, azonban főleg a hitelszövetkezetek felé irányul a figyelem.

Erdélyben európai újdonságnak is minősíthető és a nyugati szövetkezeti mozgalmat is megelőző kezdeményezésekről beszélhetünk. Ezek egyike a Bölöni Farkas Sándor kezdeményezésére alakított kolozsvári Gondoskodó Társaság, amely alapszabályzatának első pontja hitelszövetkezeti minőségről és a modern szövetkezetek alapvető elemeinek tartalmáról tesz tanúbizonyságot: „Mi alább írtak a folyó 1825-k esztendő június 30-k napján közakarattal és megegyezésből léptünk egymás között azon megmásolhatatlan egyezésre, hogy az alább megírt módon mindenikünk a maga rendes saláriumából, vagy egyéb jövedelmeiből, hónaponként kik-ki a maga lekötelezése szerént bizonyos summát tegyen be a magunk közül választott preceptor keze alá bízott köz-cassába. Ezáltal oly cassát igyekeztünk felállítani, melyhez mindenikünk a maga szükségeibe folyamodhassék s a maga capitálisát s annak interessét előregedett állapotjában segedelem gyanánt vehesse s maradékainak s legátusainak hátra hagyassa.”⁴

Ehhez hasonló volt a Marossszéki Kölcsönös Tűzkármentesítő Társaság is, amelyet 1839-ben Marossszék rendjei alakítottak a tűzkárosodottak közös megsegítésére. Úgyszintén Kolozsváron 1855-ben jött létre a Kolozsvári Kisegítő Pénztár, amely már a nyugati szövetkezeti mozgalom kezdetén a kolozsvári kereskedők, iparosok, hóstáti földművesek önszegélyező szövetkezése volt. Néhány éves működésének jó példája gyorsan terjedt, mert Erdélyben kisebb-nagyobb helységekből 1881-ig számuk 54-re emelkedett, amelyek már a XX. századi hitelszövetkezetek általános elvei szerint működtek és igen pozitívan hatottak vissza a gazdaság fejlődésére.

A hitelszövetkezetek célkitűzése az uzsora megszüntetésének törekvéséből születik, mivel az uzsora évszázadok óta kegyetlenül szedte a hitelfogyasztók sokaságából áldozatait. A hitelszövetkezetek, mint ellenszer, hatékonynak bizonyultak külföldön is, Magyarországon is, tehát az akkori Erdélyben is, és rövid időn belül meglepő sikereket arattak.

A hitelszövetkezeti mozgalom lényeges alapelve: az összes tag egyetemleges felelőssége minden egyes tag tartozásáért; ugyanakkor csorbítatlanul érvényesül a szövetkezés ismert alapeszméje: „az egyes az összességért és az összesség az egyesért”. „Az egyetemesség intézményének köszönhető, hogy

4 Eredeti szövegrész a Gondoskodó Hitelszövetkezet irattárából, Kolozsvári Állami Levéltár.

szegény parasztok, akik magukra hagyatva sohasem kapnának kölcsönt, mert fedezetet nyújtani nem tudnak, hitelszövetkezetekben egyesülve milliárdokra menő tőkéhez jutottak, olcsó kamatozás mellett.”⁵

A hitelszövetkezetek földrajzi megosztása más, mint a fogyasztási vagy termelőszövetkezetek esetében, mivel az előbbi inkább a mezőgazdasági államokban hódított nagyobb teret, s főleg azokban az országokban érték el fejlődésük nagyobb fokát, ahol az uzsora erősebb volt, nevezetesen a közép- és kelet-európai államokban.

A hitelszövetkezetek általános létrejöttének eredete a Raiffeisen típusú németországi szövetkezetekhez vezet (1848–49). Magyarországon először a kereskedelmi jog részeként született, mert a szövetkezetek alaptörvénye az 1875/XXXV. tc.-ben foglalt kereskedelmi törvénynek a szövetkezetekről szóló fejezetében a szövetkezetek mint a kereskedelmi társaságok egyik faja kap helyet. Az első, sajátosan a szövetkezetekre vonatkozó magyar szabályozás 1898-ban születik meg: a XXII. tc. a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről, amelyet majd csak 1920-ban szigorítással módosítanak a XXX. tc. által, mely szerint hitelszövetkezet az Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH) kötelékén kívül nem jöhet létre.⁶

Különb, mint ahogy az előzőekből is kiténik, a magyar szövetkezeti rendszert erősen jellemzi a központosítás. Mindenfajta szövetkezeti formának megvan a maga központja, mely a hasonló nemű szövetkezeti formákat saját köteleibe foglalja és ezek ellátásából és ellenőrzéséből származó feladatokat végzi. A magyar állam törvényileg szabályozza tevékenységüket, azonban támogatja őket és ellenőrzi működésük szabályosságát. Ez alól részben kivételt képeztek az alapítványi szövetkezések, amelyeknek a gazdasági erejük elmarad a hitelszövetkezetek jelentőségétől és számarányuk nem nagy, azonban hatékonyságuk tekintetében elég jelentősek voltak.

A központosított jelleg mellett meg kell említeni még azt a jellemvonásukat is, hogy mindenfajta szövetkezeti forma számára az érdekelt rétegek kezdeményező szerepe helyett felülről kellett a szövetkezeti mozgalmat beindítani. Rendszerint megalakultak a központok, azt a feladatot vállalva, hogy a szövetkezeti hálózatot kiépítik.

A magyar szövetkezeti mozgalomban több központ jött létre, azonban: „A magyar szövetkezeti mozgalom központjában az Országos Központi Hitelszövetkezet áll, mely nemcsak a cégében említett szövetkezeteknek, de egyben a földmunkások szövetkezeteinek, a földbérő és háziipari szövetkezeti csoportoknak is központja.”⁷ Emellett számos szövetkezeti központ jött létre, ame-

5 *Közgazdasági Enciklopédia*. Atheneum, Budapest, 1929. IV. k., 839.

6 Uo. 841.

7 *Közgazdasági Enciklopédia*. Atheneum, Budapest, 1929. IV. k., 842.

SZÖVETKEZETEK ERDÉLYBEN ÉS EURÓPÁBAN

lyek közül a legfontosabbak a Hangya Fogyasztási Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Szövetkezeteinek Központja, az Iparosok Országos Központi Szövetkezete, az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ, a Fructus Szövetkezet, a Magyar Állatbiztosító Társaság. Ezek mind helyi szövetkezeti egységeket tömörítettek. Rajtuk kívül léteztek még nagy szövetkezetek, amelyek működésüket az egész országra kiterjesztették, úgymint a Köztisztviselők Fogyasztási, Termelő és Értékesítő Szövetkezete, a „Konzum” Magyar Államvasúti Alkalmazottak Fogyasztási és Takarékszövetkezete.

Az 1898-ban létrehozott Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH) alapító tagjai az állam, a nagyobb bankok és mágnások voltak. Az alapító tőkét kiegészítették a tagszövetkezetek üzletrészi jegyzései. A további tőkenövelés céljából a törvény lehetővé tette a kötvénykibocsátás jogát is. Az OKH jelentős adó-, illeték- és törvénykezési (telekkönyvezési) kedvezményekben és bélyegmentes levelezési jogban részesült.

Az OHK törvényes szabályozása igen fontos közérdekű jelleget biztosított a hitelszövetkezeteknek, mert pontosan korlátozta az üzletrészekre jutó osztalék felhasználását. A tiszta nyereség 10%-át a tartalék szaporítására, további 10%-ot a kötvények külön biztosítási alapjának emelésére lehetett fordítani, és az ezen túl fennmaradó összeg 30%-át a falu művelődésének és jólétének előmozdítására kellett felhasználni. A számadatok szerint a hitelszövetkezetek rohamosan elszaporodtak, és igen jelentős szerepet játszottak a falu gazdasági felemelkedésében.

Az alábbi számadatok fényesen bizonyítják az OKH működésének kiterjedését a XX. század elején:

Év	Tagszövetkezetek száma	Ezek tagjainak száma	Befizetett üzletrészek	Takarék-betét-állomány	Szövetkezeteknél kihelyezett értékek	Tartalék tőke
1899	712	141 623	17 155	6418	13 970	689
1910	2270	613 863	66 560	104 298	94 252	9416
1920	919	271 249	546	4867	1282	150
1925	1142	414 013	7039	7952	27 949	321
1929	1013	358 650	20 900	34 032	117 921	1825

Forrás: *Közgazdasági Enciklopédia*. Atheneum, Budapest, 1929. IV. k. 203. (ezer pengőben)

SOMAI JÓZSEF: A HITELSZÖVETKEZETEK JELENTŐSÉGE ERDÉLY GAZDASÁGÁNAK ALAKULÁSÁBAN

Természetesen a fenti adatok Magyarország első világháború előtti és utáni adatait tartalmazza, és kitűnik, hogy az OKH kebelében Nagy-Magyarországon (1910-ben) 2270 szövetkezet működött, amelyekből a kiszakadt országrészek szövetkezeteinek száma több volt, mint a fele (1351). Ezekből az adatokból az a következtetés is levonható, hogy az elszakadt országrészekben, s így Erdélyben is, igen erős szövetkezeti mozgalom létezett (lásd később).

Az erdélyi szövetkezeti mozgalom a két világháború között elszenvedett viszontagságok miatt megtorpant, tekintettel arra, hogy a mindenkori román kormányok a gazdaságban, tehát a szövetkezeti szerveződések tekintetében is, minden bizonytalanságuk mellett egy határozott egységes irányt követtek, vagyis: „különböző intézkedései által a gazdasági fölényben álló magyarság gazdasági életét a legszélesebb területen megbénítani igyekezett az erdélyi románok gazdasági erejének egyidejű növelésével, hogy a magyarság gazdasági pozícióinak meggyengítésén keresztül politikai erejét is megtörje és a román nemzetgazdasági érdekek előmozdításával az erdélyi románságot gazdasági erejében a magyarság fölé emelje. E cél elérésére az állam egyik legalkalmasabb eszköznek és egyik legfontosabb feladatának az erdélyi román szövetkezeti mozgalom kiépítését és megerősítését tekintette. Az olcsó állami hitellel és egyéb kedvezményekkel agyontámogatott román szövetkezetek, az erdélyi magyarság egyidejű tőkeszegénysége folytán, alkalmasak is lehetnek volna a magyarság gazdasági pozícióinak elhódítására, a szövetkezeti gondolatától át nem hatott erdélyi román szövetkezeti élet azonban a szövetkezetben rejlő magasabb önsegítő célokat fel nem ismerve, távolról sem tudta elérni azt az eredményt, amit meglévő feltételei mellett elérhetett volna.”⁸

Az első világháború után az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom néhány év alatt újrászerveződött és kialakította két központját, a Gazdasági és Hitel-szövetkezetek Szövetségét (Kolozsvárott) és a Hangya Központot (Nagyenyeden).

Az erdélyi szövetkezeti mozgalomnak egészen új helyzethez kellett alkalmazkodnia. Szembe kellett néznie a román gazdasági expanzióval, amelyet viszont éltetett a hatalom. A teljesen új szabályozás élt a lehetőséggel, hogy a magyar szövetkezetekkel szembeni leépítő gazdaságpolitikáját alkalmazhassa. Gyárfás Elemér már 1924-ben az erdélyi magyar hitelintézményekről kiadott munkájában figyelmeztet, hogy „ne igyekezzenek Erdély közigazdasági életét saját képükre és hasonlatosságukra átformálni,”⁹ azaz engedjék, hogy saját természetes erő-

8 Dr. Nádas Rózsa: Szövetkezetek Erdélyben. *Közgazdasági Szemle*, Budapest, 1940, 3.

9 Gyárfás Elemér: *Románia hitelszervezetei és az erdélyi magyar pénzügyintézetek*. Lugos, 1924, Husvéth és Hoffer Könyvnyomdája, 2.

ire, Erdély talajába és népük lelkébe nyúló gyökereikre támaszkodjanak, és „ismerjék föl a saját speciális erdélyi és általános országos céljaikat.”¹⁰

Valóban sajátos szövetkezeti politikát kellett kialakítani a román törvénykezés számításba vételével, a bevált magyar elvek és tapasztalatok megőrzése mellett. Gyárfás Elemér 1924-ben ugyanakkor kihangsúlyozza, hogy a fennmaradt pénzüzetek a gazdaság újraélesztésében kiemelkedő szerephez jutnak: „a magyar jellegű erdélyi pénzüzetek olyan erőket és energiákat mentettek át a nagy összeomlásból az új alakulásába, melyek erre nézve felbecsülhetetlen értéket reprezentálnak.”¹¹

Iránymutató következtetése, hogy az átmenet időszakában a magyar pénzüzetek és ezen belül a hitelszövetkezetek egy önálló erdélyi gazdasági élet bázisai kell legyenek, mert: „A cél nem lehet más mint Erdély önálló gazdasági életének megalapozása, céltudatos megszervezése és intenzív kifejlesztése. E nagy cél munkálásában számottevő, sőt döntő szerep vár Erdély magyar jellegű pénzüzeteire, melyek saját boldogulásukat is e cél kereteiben fogják megtalálni.”¹²

Az 1929-es román szövetkezeti törvény – az első olyan román szövetkezeti törvény, amely érintette az erdélyi magyar szövetkezetek életét – még megengedte, hogy a kisebbségi szövetkezetek önálló nemzetiségi alapon szervezzék meg helyi (federale) és országos (uniune) szövetségeiket, azonban az 1935-ös szövetkezeti törvény, már a centralizáció jegyében, bíraskodási jogot biztosít az országos (uniune) szövetségek számára a tagszövetkezetek között felmerülő ellentétek elintézésére. Az 1938-as román szövetkezeti törvény azonban az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom autonómiájának teljes megszüntetését hozta, mert megszüntette az uniókat – tehát a kolozsvári és enyedi központokat is mint országos szervezetet –, megvonva tőlük az irányító és ellenőrző jogokat, amelyeket teljhatalmúlag egy országosan centralizált szervre, a Nemzeti Szövetkezeti Intézetre bízott.

A magyar hitelszövetkezetek 1923-ban, a háború utáni tízéves időszak román törvénykezés bizonytalanságát – de leginkább hiányát – kihasználva, kolozsvári székhellyel, 403 szövetkezet egyesítésével, megalakítják a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetségét (GHSZ), amely elsőrendű feladatának tekintette az egész erdélyi magyar hitelszövetkezeti mozgalom újjászervezését. Elmondható, hogy minden nehézség ellenére sikerült a hitelszövetkezeti mozgalmat fellendíteni és néhány év leforgása alatt megerősíteni, melynek következtében az erdélyi magyar szövetkezetek az 1930-as évek kezdetéig igen

10 Uo. 3

11 Uo. 99.

12 Uo.

**SOMAI JÓZSEF: A HITELSZÖVETKEZETEK JELENTŐSÉGE ERDÉLY
GAZDASÁGÁNAK ALAKULÁSÁBAN**

szépen fejlődtek: „Az 1923-tól 1933-ig terjedő időszak alatt a magyar hitelszövetkezetek saját tőküket meghúszszorozták, takarékbetéteiket pedig hatvan-szorosára növelték.”¹³

Bár a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége már 1920-ban megalakult, valójában csak 1923 őszen kezdhetette meg működését, illetve csak ekkor véglegesítették és hagyták jóvá az alapszabályzatát, tehát ettől az időtől számíthatjuk az erdélyi hitelszövetkezeti mozgalom újrakezdési időpontját. (Ezzel párhuzamosan alakul meg Nagyenyeden 1920. június 3-án, 433 fogyasztási szövetkezet csatlakozásával, a szövetkezetek Hangya Központja is.)

A hitelszövetkezetek, minden állami támogatást nélkülözve, saját erejükre voltak utalva, és így önmaguk kellett előteremtsék a szükséges tőkét. A Hitelszövetkezeti Központ és szövetkezetei ösztönző tevékenységének eredményeképpen a betétgyűjtés évről-évre a nagyobb tőkeerő sikeres összpontosításához vezetett (lásd az alábbi adatokat):

A tagok betétállományának alakulása a hitelszövetkezeteiknél 1924 és 1928 között:

1924:	1 456 833 pengő
1925:	2 213 686 pengő
1926:	3 113 331 pengő
1927:	4 771 772 pengő
1928:	7 247 043 pengő

A tagszövetkezetek Központnál levő betétállományai ugyanabban az időben:

1924:	19 473 pengő
1925:	148 023 pengő
1926:	198 186 pengő
1927:	357 861 pengő
1928:	451 335 pengő

Forrás: Nagy Zoltán: *Az erdélyi magyar szövetkezetek a visszatéréskor*. Kolozsvár, 1942, 8.

Az első időszak eredményei alapján úgy tűnt, hogy az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom kiheveri a háború és az elcsatolás okozta károkat. A kolozsvári központ és a nagyenyedi Hangya kebleiben működő hitel- és fogyasztási szövetkezetek láthatóan eredményes szorgoskodása és egyre jobb működése a vidéki lakosság gazdasági megerősödéséhez vezetett. Számptalan akadály mellett a két központ egyengetésével egybeforrni látszott a szövetke-

13 Dr. Nádás Rózsa: i. m. 5.

zeteken nyugvó erdélyi magyar gazdasági élet, és így lett gazdasági alapja az Erdélyben élő magyarságnak. Ezt a kialakulófélben levő gazdasági alapot érte helyrehozhatatlan támadás a harmincas évek folyamán.

A későbbiekben a harmincas évek történései és a magyar szövetkezetek számára igen kedvezőtlen gyakori romániai szabályozások nemcsak gátat vetettek a szövetkezeti mozgalomnak, hanem annak tevékenységét minden eszközzel akadályozták.

Sajnos az erdélyi magyar hitelszövetkezeteket alapjaiban rendítette meg a '33-as gazdasági világválság és az a három szövetkezeti törvény, mely az önálló szövetkezeti mozgalom tudatos zsugorítását célozta meg, s különösen az annak következményeként hozott konverziós törvény. Ez utóbbi hivataltól eltörölte a tartozások 50–70%-át, s a fennmaradó részek visszafizetésére 17 évet írt elő, amelyből valójában nem lett semmi. „A kormányok nacionalista politikájukkal tudatosan akadályozták a magyar hitelszövetkezetek és a hitel-szövetkezetek központjának tevékenységét azzal, hogy: Míg a magyar hitel-szövetkezetek mintegy 200 millió lejt kitevő konverziós veszteségét e szövetkezeteknek kizárólag saját erejükre támaszkodva kellett elviselniük, addig a román hitelszövetkezetek az állam részéről kártalanítottak.”¹⁴ Bár a törvény rendelkezéseket tartalmazott arra vonatkozólag, hogy a hitelszövetkezetek konverziós veszteségeit a Román Nemzeti Bank külön alapjából 17 év alatt visszatéríti, a magyar hitelszövetkezeteket látszatindoklással kizárták a kártalanításból. Így a saját megcsönkült tőkéire és a lecsökkent betétekre utalt magyar hitelszövetkezeti mozgalom a gazdasági válság és a konverzió súlyosan érintette, és működését néhány évre megbénította. Így is, minden veszteség ellenére, sikerült jórészt 1936-ra újrarendezni és újraépíteni a hiteléletet, s a központ mérlegadatai ismét emelkedést mutattak.

Mindannak ellenére, hogy az erdélyi szövetkezeti mozgalom el kellett szenvedje a trianoni traumát, a harmincas évek gazdasági válságát (konverzió) és a románok magyarellenes nacionalista törekvéseit, a szövetkezeti mozgalom maradt még az a társadalmi erő, amely a társadalmi önbizalom visszanyerésének reményével kecsegtetett. Ennek bizonyítékát szolgálta az az *Indítvány*, amelyet a Gazdasági Hitelszövetkezeti Szövetség tizedik rendes gyűlésére (1933. március) beterjesztettek jóváhagyás végett. A következőkben ebből idézünk: „Mondja ki a Gazdasági és Hitelszövetkezetek közgyűlése, hogy a jelen gazdasági viszonyok megjavítása, a mezőgazdasági hitel újjászületése, a magyar kisebbség szövetkezeti megszervezése és így boldogulása érdekében elháríthatatlan szükség van a romániai magyar kisebbség gazdasági egységé-

14 Uo.

nek megteremtésére, célkitűzéseinek és a segítség módozataink mielőbbi kidolgozására és ezért a Gazdasági és Hitelszövetkezeti Szövetség haladéktalanul megteszi a kezdeményező lépéseket a magyar kisebbség szövetkezeti, gazdasági és társadalmi szerveinek egy a közeljövőre kitűzendő gazdasági kongresszusának a létrehozására, hogy ez a kongresszus teremtsen meg a magyar kisebbség gazdasági egységét, hívja életre a szövetkezeti és gazdasági egyesületek Szövetségét és a gazdasági élet megújulásának alapját képező Központi Hitelintézetet, mint szövetkezetet, a legfelsőbb vezetést ellátni hivatott Gazdasági Tanácsot és ezen intézmények életképességének biztosítására indítson a magyarság összes szerveit igénybevevő propagandát és végül határozza meg azok célkitűzéseit. Legyen ennek a Kisebbségi Gazdasági Kongresszusnak összehívója és megrendezője a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége és hívassanak meg erre a kongresszusra a magyar kisebbségi élet összes gazdasági és társadalmi alakulatai, a magyar egyházak, a magyarság egyéb szervei és vezető férfiai.”¹⁵

Optimizmusuk nem volt hiábavaló, mert valóban létrejött a Gazdasági Tanács, amely később Erdélyrészi Gazdasági Tanács néven 1944 második feléig hatékonyan működött is, amely a döntéshozást tekintette feladatának Erdély legfontosabb gazdasági kérdéseiben, mint például az erdélyi szállítás kérdése vagy az erdélyi tüzelőanyag-gazdálkodás, illetve hogyan jut el a kedvező hitel a legkisebb falvakba is. (1941-ben gróf Béli Kálmán elnöksége vezérletével 21 millió forintnyi hitelt szereztek állami forrásokból szövetkezetek számára (lásd *Szövetkezeti Értesítő*, 1941).

A *Szövetkezeti Értesítő* hasábjain, 1934-ben, folytatásokban jelenik meg a lap 11. számával kezdődően dr. Oberding József *A modern szövetkezeti mozgalom* című részletes tanulmánya, amely a szövetkezeti mozgalom életében hosszú távon eszmei és gyakorlati hatással volt az erdélyi magyar gazdaságra. Ebben látja megvalósíthatónak a szövetkezetek létrehozásának három eszmei tagoltságát, mégpedig:

1. A kezdetekben kialakult egyszerű irányzati formát főleg az első alakulási időszakban azért hozták létre a mozgalom kezdeményezői és irányítói, mert gyakorlatilag a szövetkezeti eszmék alapján megvalósíthatónak látszottak.

2. A szociálpolitikai irányzat, mely a szövetkezeti mozgalom régebbi iránya és amely a szövetkezetet a szociális megsegítés eszközének tekinti, különbözteti meg a kapitalista vállalkozástól, de el kell ismerni, hogy minden szociális vonatkozása mellett is valójában gazdasági alakulatok voltak. A magyar szövetkezeti mozgalmat is agrárpolitikai célkitűzések indították el, mégpedig a

15 *Szövetkezeti értesítő*, 1933 március. 3. sz. 3.

birtokos osztály, főleg a falusi szövetkezetek beindításával, egyfelől az uzsora karmaiból való kiszabadulásra, másfelől pedig az eluralkodott agrárválság megoldására, mert ezt a formát támogatta maga az állam is.

3. A nemzetgazdasági irányzat a nemzeti célok és feladatok szövetkezeti úton való előmozdítását jelenti. Oberding József szerint: „A nemzeti szövetkezeti mozgalom nemcsak a célkitűzésekben különbözik a szövetkezeti mozgalom szociálpolitikai irányú felfogásától, amennyiben kimondottan nemzetgazdasági célokért küzd és állami kezdeményezés nélkül a népi rétegekből indul ki, nem veszi igénybe az állami támogatást, tehát az igazi szövetkezeti önségtség elvének az alapján áll. A nemzeti irányú szövetkezeti mozgalomnál a szövetkezeti önségtség gondolata a legtöbbször egyesül a nemzeti önségtség gondolatával, miáltal erkölcsi hatása nagymértékben fokozódik.”¹⁶

Elmondható, hogy az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom a két világháború között, történelmiségéből kifolyólag, természetesen a nemzeti szövetkezeti mozgalom irányzatát választhatta, amikor a fennmaradás, megmaradás hipotézisében a kisebbségi lét okán kisebbségi nemzeti érdekek álltak a gazdasági célok középpontjában.

A kisebbségi létben a magyarság szövetkezeti mozgalma éppen csak vegetált. Oberding József a gazdasági és hitelszövetkezetek XV. jubiláris közgyűlésének emlékkönyvében (1938) mondja, hogy „A szövetkezetek a pénz értékének leromlása folytán elvesztették régi alaptőkéjüket, úgy, hogy feladatuk betöltésére képtelenné váltak. A jobb jövő reményét és bizalmát az OKH kirendeltségeinek még itt maradt vezetői tartották és élesztgették bennük”¹⁷.

Bátran kijelenthető, hogy a szövetkezeti mozgalom által létrehozott széles típusú szövetkezés a XIX. század végétől a XX. század közepéig az erdélyi falu gazdaságának alakulásában, minden nehézség mellett, alapvetően prosperáló szerepet játszott, és ebben az OHSZ szerepe létfontosságú volt, amelyről 1938-ban Szász Ferenc a *Mezőgazdasági Szemlé*ben így ír: „Munkájában tetet öltött a szövetkezeti eszme. Ma már ez a gyönyörű intézmény gazdasági életünk legfontosabb tényezőjévé vált, nemcsak eszmeileg, de eredményein át a való életben is”, mert „A kisebbségi élet gazdasági, erkölcsi és művelődési színvonalának első fokon kizárólagos irányítója a népben rejlő erő.”¹⁸

Hiba lenne viszont megfeledkezni az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalomnak a két világháború között kifejtett tevékenysége mellett a két magyar

16 Oberding József: A szövetkezeti mozgalom eszméi. *Szövetkezeti Értesítő*, 1939. november. 11. sz. 161.

17 Oberding József: *A gazdasági és hitelszövetkezetek Szövetsége XV. Jubiláris Közgyűlésének és szövetkezeti kiállításának Emlékkönyve*. 1938. Kolozsvár, 3.

18 Szász Ferenc: Tetet öltött eszme. *Mezőgazdasági Szemle*, 1938. július. 48.

szövetkezeti központhoz, a nagyenyedi, illetve a marosvásárhelyi Hangya szövetkezetek központjához, valamint a kolozsvári székhellyel működő Szövetség értékesítő és hitelszövetkezetek központjához tartozó sok száz magyar szövetkezet – a mai helyzetben sokban hasznosítható – gazdasági, társadalmi és kulturális téren kifejtett rendkívül értékes tapasztalatairól, a második világháború alatti és utáni időszak gazdasági hatásairól. Nem beszélve arról a keserves tényről, hogy ez az időszak vezetett oda, hogy egy olyan hosszú romboló, felszámolási folyamatnak lehettünk résztvevői, amelyek hatásai nyomán a jelenben nincsenek utódszervezetei a volt szövetkezeteinknek, amelyek igényt tarthatnának a volt magyar szövetkezetek mérhetetlen vagyonára.

3. HITELSZÖVETKEZETI GAZDASÁGI ELŐNYÖK ÉS HATÁSOK A SZABÁLYOZÁSOK TÜKRÉBEN

1898. december 4-én alakult meg a hitelszövetkezetek felállításáról szóló XXIII. számú törvénycikk, amelyet 1898. július 11-én hirdettek ki. A törvény előtt már létezett a Hazai Szövetkezetek Központi Intézete (1897), melyhez az „1897. év végén ennek a kötelékében már 379 községi szövetkezet tartozott, a központi intézettől nem kevesebb, mint 6.354,163 ft. hitelben részesültek”¹⁹. A törvény két fő részből tevődik össze, a következők szerint: a támogatandó gazdasági és ipari szövetkezetek alapításának szabályozása és az országos központi hitelszövetkezetek felállítása, jogai és támogatásának módjai. A törvény fő célkitűzése, hogy a hitelszövetkezetek valóban a nyereszkesedés mellőzésével a gazda- és iparos osztály hasznára válják, és az új törvénnyel „emberbaráti irányba akarják a kisebb gazda- és iparos osztály anyagi érdekeit szolgálni”²⁰.

Az említett új törvény szerint háromféle szövetkezetet kell megkülönböztetni:

1. azokat, melyek továbbra is kizárólag a kereskedelmi törvény értelmében alakultak;

2. azokat, amelyek az új törvény értelmében alakulnak és működnek és egyúttal az országos központi hitelszövetkezetek kötelékébe tartoznak;

3. azokat, amelyek szintén az új törvény értelmében alakulnak és működnek, de nem tartoznak a központi hitelszövetkezetek kötelékébe. Ezek, bár kölcsönt felvehettek, bizonyos kedvezményekben nem részesülhettek. (A törvény szerint más célú szövetkezetek is lehettek a központ tagjai, azonban ezek felvételét a pénzügyminiszter kellett engedélyezze.)

19 Dr. Nagy Ferenc: A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény (1898. évi XXIII. T.Cz.). Budapest, 1898, 9.

20 I. m. 13.

Ez a törvény már csak kimondotta a szövetkezetekről szól, de különös figyelmet szentel a hitelszövetkezeteknek, mert abban az időben a szövetkezetek túlnyomó részét tették ki, sőt a törvény nyomán számuk rohamosan nőtt, mivel „...a kisebb gazda- és iparososztálynak első sorban és legfőképpen az olcsó hitelre van szüksége, melyet ha megszerzünk neki, ezzel képessé tesszük minden szükséglet könnyű kielégítésére, amely gazdasági tevékenységében felmerül. E mellett csak a hitelszövetkezetek bírnak azzal az egyszerűbb, biztosabb és könnyen ellenőrizhető üzletkezeléssel, amely a központi intézetnek szilárd alapul szolgálhat.”²¹

Az első hitelszövetkezeti törvény céljával tűzte ki az uzsora felszámolását és a gazdák hitelellátását. Gidófalvy István szerint „Az 1898. évi XXIII. törvénycikk a gazdasági és ipari hitelszövetkezetek alapítását országszerte rendkívül megkönnyíti. Az ezen törvény rendelkezésének megfelelőleg alapított hitelszövetkezet adó-, bélyeg- és illetékmentességet élvez, közvetve a központ útján állami támogatásban részesül, sőt a törvénycikk 23. §-a értelmében saját tagjaival szemben, más hitelezőt megelőzőleg, kielégítési joggal bír adósának összes vagyonára.”²²

Az erdélyi gazdaságot elemző és kiútkereső Tusnádi Székely Kongresszus központi kérdésének tekintette a szövetkezeti mozgalom ügyét, és ezen belül különösen a hitelszövetkezetek hasznosságát látták megoldásnak az erdélyi elmaradott gazdaság felemelésében. Ezért érdemes áttekinteni röviden a Székely Kongresszus hozadékát a hitelszövetkezetek szervezését, és azt illetően, ahogy az erdélyi gazdasági élet vagyonosságai és jelen lévő értelmiségi elitje látta. A Székely Kongresszus 1902. augusztus 28–30. között Csíktusnádon szervezte meg az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, több civil szervezet közreműködésével. Ez a kongresszus történelmi jelentőséggel bírt az erdélyi gazdasági életre, különös tekintettel a század elején kibontakozó szövetkezeti mozgalmakra nézve, amely ugyan még nem jelentette a vidék gazdasági életének alapvető modelljét, azonban az elkövetkező időben, ennek a találkozóznak is köszönhetően, a falu gazdálkodásának alapvető tényezőjévé vált, mivel a kongresszus tárgyalási tematikájának vezérgondolatát az összefogás, tőkeerő-koncentráció, tagosítás és a szövetkezés képezte. A háromnapos munkálatok előadásait, tárgyalásainak anyagát és határozatainak szövegét sajtó alá rendezte és kötetben még abban az évben megjelentette Buday Barna kongresszusi főtítkár. A könyv előszavából kitűnik, hogy a kongresszus célkitűzése „a kivándorlás okainak mibenléte s a megszüntetésére alkalmas intézkedések megelőlése”²³ volt.

21 Uo. 15.

22 Gidófalvy István: A székely-akció és a hitelszövetkezetek. *Magyar Gazdák Szemléje*, 1902, Budapest, 7.

23 Budai Barna: A jegyzőkönyvet 1902-ben a következő címmel közzölték: *Székely Kongresszus. Szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai*.

Száz év után a Székely Kongresszus elemzésére az akkori és mai jelenségek analógiái köteleznek, mert ugyanúgy prioritás lett ma az erdélyi magyarságnak az elmaradott gazdasági helyzetből való kilábalása, a vagyonsvédelem, a mezőgazdaság kiemelése az elmaradottságból, a közbirtokosság védelme, tagosítások, források teremtése az eszközök beszerzésére, a társulások és szövetségi mozgalom újraindítása, a hitelrendszer kialakítása, akárcsak a XX. század elején.

A hitelintézmények fejlődése tekintetében fontosnak tartjuk, hogy a pénzügyes intézetek, főleg a hitelforrások, hitelintézmények, hitelszövetkezetek, társulások és más szövetségi szervezetek gazdasági felemelkedésben betöltött szerepét tárgyaljuk a Székely Kongresszus döntéseinek tükrében (a kongresszus történelmi környezete és jelentősége, a birtokkérdés, a szövetségi szervezetekkel kapcsolatos üzenet megtalálható *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából* című kötetben, Egyed Ákos, Garda Dezső és Somai József tanulmányaiban²⁴). Ebben a tanulmányban a Kongresszusnak csak néhány, a hitelszövetkezetekkel kapcsolatos olyan jelentősebb mozzanataira emlékezünk, amelyek alapvető hatással voltak Erdély gazdaságának alakulására az elkövetkezendő évtizedekben.

Először is el kell mondanunk, hogy a kongresszus idején Magyarország területén, de Erdélyben ugyanúgy, a szövetségi szervezetek széles skálája működött már. A Hangya keretében, a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetsége igazgatásával, tanácsadásával és szervezésével, a szövetségi szervezetek gazdag hálózata alakult ki. A Hangya fogyasztási szövetségi szervezeteket alapít, azokat ellenőrzi és tanácsokkal látja el. Ugyanakkor áruközvetítő is, mert jobb árut jutányosan juttat tagjainak. A gazdasági érdekek mellett igen jelentős szociális és művelődési jelentősége is volt, mert önmaga jellemzése szerint „nemcsak a nép anyagi jólétét, hanem a lelki életének a művelését, erkölcsének nemesítését is programjába vette”²⁵. Az 1901. év végén, tehát a kongresszust megelőzően a Hangya a kötelékéhez tartozó szövetségi szervezetek tagjainak száma 30 564 volt, alaptőkéje 2 028 232 koronára, tartalékalapja 63 674 koronára, 1901. évi tiszta nyeresége 111 333 koronára, összes áruforgalma pedig 411 179 koronára rúgott.²⁶

A Székely Kongresszus előtt három és fél évvel, 1898. december 4-én alakult meg a XXIII. számú törvénycikk alapján 3034 alapítványi üzletrésszel, 3 034 000 korona értékben az Országos Központi Hitelszövetkezet az ipari, gazdasági szövetségi szervezetek ügyeinek előmozdítására, hitelügyeik kielégítése

24 Somai József: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*, II. kötet. RMKT, Kolozsvár, 2004.

25 A Magyar Gazdaszövetség Kiadványai, LX. 1902. Különlenyomat a *Magyar Gazdák Szemléjéről*, 17.

26 Uo.

végett. A hitelszövetkezet hálózata rohamos fejlődésnek indul. 1902-ben több mint 1400 szövetkezete van, melyek működése közel 4000 községre terjeszkedik ki, tagjai száma 265 000, üzletrésze kb. 25 900 000 korona.²⁷

Két évvel a Kongresszus előtt, 1900-ben megalakul a Gazdák Biztosító Szövetkezete is, amelynek üzletrészjegyzői a királyi uradalom, az uralkodóház tagjai, a kormány, a törvényhatóságok, gazdasági egyesületek, nagy- és kisbirtokosok voltak. A Gazdák Biztosító Szövetkezetét a közszükség hozta létre, mivel előtte a biztosítási részvénytársaságok kartellje a biztosítási díjak fokozásával elviselhetetlenné tette a terheket, mert ez a befektetett tőkének minél magasabb kamatoztatását tartotta szem előtt.

Erdélyben a hitelintézeti hálózat a dualizmus korszakában indult be. A XIX. század utolsó évtizedét – tudjuk meg Egyed Ákos *Falu, város, civilizáció* kötetéből – a fellendülés jellemezte. „A hitelhálózat terén mindenekelőtt a bankok és a takarékpénztárak számának gyors szaporodása érdemel figyelmet: 1881–1900 között 189 új vállalat jött létre, évente átlag 9,4 egység. S az új század első évtizedében tovább szélesedett a hitelrendszer hálózata. Így 1901–1909 között 165 új bank és takarékpénztár kapott engedélyt tevékenységének megkezdésére. Vagyis három évtized alatt új hitelintézettel bővült a hitelrendszer hálózata.”²⁸

A századfordulón számos bank és takarékpénztár jött létre, azonban a falusi gazdák, főleg a kiscgazdák számára nem jelentett mást, mint azt, hogy méregdrága hiteleket kapjanak, amelyek veszélybe sodorták akár a létüket is. Gidófalvy István írja 1902-ben, hogy „A vidéki takarékpénztárak majdnem kivétel nélkül a földműves nép javát kevésbé szolgáló váltó-nyargalásra vannak berendezve. Minden három hónapban esedékes a váltó, és ügyesen kezelve, rendszerint akkor, amikor a gazdának fizetésre nincs pénze. A váltó, amint a székely nép némely vidéken hívja: a *zsinóros papír* egy olyan zsinór, mellyel az, akinek birtokában van, adósát bármikor megfojthatja, az anyagi tönk szélére juttathatja és nem kell egyéb hozzá, csak egy kis hidegvér, könnyelműség, avagy rosszakarat.”²⁹

Ezért volt fontos új eszközt találni a kiscgazdák védelmére. A magyar állam a kiscgazdák hiteligényeinek kielégítésére meghozta 1898-ban a hitelszövetkezeti törvényt. Budai Barna „jegyzőkönyv” minősítéssel megjelent kötetéből³⁰ megtudtuk, hogy a székely nép nagy bajainak enyhítése, a kivándorlás

27 Uo. 17.

28 Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció*. Kriterion, 1991, Bukarest, 180.

29 Gidófalvy István: A székely-akció és a hitelszövetkezetek. *Magyar Gazdák Szemléje*, 1902, Budapest, 7.

30 Budai Barna: *Székely Kongresszus. Szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai*.

csökkentését célzó változtatások komplexek, vagyis gazdasági, közművelődési, magatartási tényezők függvénye. Mindenképpen a gazdasági tényezőkre (agrárium, ipar, kereskedelem, szövetkezetek) helyezte a hangsúlyt a kongresszus. Az öt szakosztályos kongresszus csupán egy szakosztályának munkálatai nem voltak kimondottan gazdasági jellegűek. Mégpedig a „Közművelődési és közegészségi” (IV.) szakosztály, mert az V., a Kivándorlási és fürdőügyi szakosztály, a turizmus, a turisztika és a fürdők gazdasági állapotának fejlesztésére összpontosít, valamint a munkaerő felhasználására és a bérek kérdésére.

Ezek után természetesen vált a szövetkezeti kérdés, különösen a hitel-szövetkezeteké, a Székely Kongresszus alapkérdésévé, mint olyan új eszköz, amely az állam támogatásával fordulatot jelenthet a vidék életében és új távlatokat nyithat meg a mezőgazdaság versenyképességének a javítására, védelmet teremtve ezáltal a gyakran végveszélyt jelentő uzsorással, a földtulajdonos legnagyobb veszélyével szemben.

A Kongresszus különösen két szakosztályában foglalkozik a hitelüggyel és a szövetkezetek kérdésével: részben a II. szakosztályában az „Ipari hitel- és termelőség-szövetkezetek; közműhelyek és árucarnokok” fejezetben, a III. szakosztályban azonban kiemelten tárgyalják a szövetkezetek, főleg az ipari és hitelszövetkezetek létrehozásának, működtetésének és minél szélesebb körű elterjesztésének ügyét, mégpedig a „Hitelszövetkezetek”; „Az uzsoratorvény szigorítása”; „A székely földhitelintézet felállítása”; „Takarékpénztárak reformja” címszó alatt. A szövetkezetesítésre a kongresszus majdnem minden szekciója kitért, mint olyanra, amely a gazdaság minden területének egyik legfontosabb kérdését képezi.

Már az első szakosztályban a mezőgazdaságról tartott előadás felhívja a figyelmet arra, hogy a tejszövetkezetek a szász honfitársak körében nagyon szép eredményt mutattak, tehát fel kell karolni a tejgazdasági és sajtkészítő szövetkezetek létesítését, valamint szükségesnek tartja, hogy éppen úgy, mint a Szászföldön, alakuljanak a Székelyföldön is baromfitermék-értékesítő szövetkezetek, és működjenek együtt a Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezetével. Az előadó arra kéri a kongresszust, hogy mondja ki többek között: kívánatosnak tartja az állattenyésztés fejlesztésével kapcsolatosan a gazdasági egyesületek és állattenyésztési felügyelők támogatásával *állattenyésztési és értékesítő szövetkezetek* létesítését.³¹

Továbbá a második szakosztályban bemutatott, az *Ipari hitel- és termelőség-szövetkezetek; közműhelyek és árucarnokok* című előadásból megtudjuk, hogy „a

31 Uo. 41.

székelyföldi közgazdasági, főleg pedig a kisipari viszonyok széttömlésnek indultak”, keveslik az ipari szövetkezetek számát és javaslatokat tesznek, amelyek lényege, hogy a kongresszus mondja ki: az ipari szövetkezetek létrehozásához a hitelszövetkezetek párosítása szükséges, és az Országos Központi Hitelszövetkezet a munkálatokat és szállításokat vállalja fel; hasonlóképpen kívánatos a közműhelyek létesítése tömeges termelés céljából, „... egyfelől azért, hogy ezekben az önálló kisiparosok a modern technika vívmányainak megfelelő gépekkel dolgozhassanak, másfelől azért, hogy a kisipari szövetkezetek a közműveletekkel kapcsolatban és berendezéseik igénybevételével bizonyos iparágakra nézve a tömeges termelésre is áttérhessenek. A székely kisipar és a kisipari szövetkezetek fejlesztésének betetőzését egy szövetkezeti alapon felállítandó székely ipari nagyáruház képezné, mely a székely ipari termékek értékesítését eszközölné, (...) a székely kisiparosok közös ipari és gazdasági hitelszövetkezetekbe vonhasanak be, mert ezek útján is érvényesíthetik ipari munkájukat oly módon, mint azt a kizárólagos ipari szövetkezetekben eszközlik, sőt, úgy ezekben, mint a gazdasági hitelszövetkezetekben szervezendő külön szakosztályokban a székely háziipar is szervezhető, fejleszhető és értékesíthető.”³². Azonnal meg is adják a megoldás kulcsát azzal, hogy: „Mindezek a szövetkezeti szervezkedések csak úgy lesznek kivitelezhetők, ha a székelyföldi *értelmiség* fölkarolja a székely kisipar szervezkedésének ügyét, s annak a székely kisiparosságnak, mely az ipari szervezkedésre úgy az ipartestületi, mint az iparszövetkezeti téren *képtelen*, tanácsadó-jává, támogató-jává és vezető-jévé válik.”³³

A harmadik, a „Birtokpolitika, adó- és hitelügyi szakosztály” keretében hangsúlyozottan foglalkozott a hitelszövetkezetek meghatározóan fontos voltával, sőt a „Hitelügyi alosztály” előadásainak elemzése, valamint a tárgyalt határozati javaslatok körvonalazták a székely földhitelintézet kialakításának szükségességét.

A *Hitelszövetkezetek* című előadásból kitűnik, hogy a szövetkezéssel sokat lehet elérni, de csak úgy, ha megvannak az érintett erkölcsi biztosítékok, ha minden esetben megvan az erős akarat arra, hogy a maga szerepkörében minden lehetőt megtegyen. A szövetkezet a kisiparosnak nyersanyagraktár létesítése által lehetővé teheti a nyersanyag olcsó beszerzését és annak akár családja körében, akár közös műhelyben való feldolgozását – ez lehetőséget adna arra, hogy a kisiparos nagyobb munkák elvállalásában, nagyobb szállításokban is részt vegyen –, hogy munkája termékeit másokkal közösen előnyösebben értékesíthesse, egyszóval munkásságának gyümölcseit közvetítők nélkül élvezhesse.

32 Uo. 145.

33 Uo. 145.

A továbbiakban a kongresszus *Az uzoratorvény szigorítása* című előadásával hadat üzen az uzorának, és szigorítást kér a törvénykezésben, mert a leplezett, burkolt uzsora, az áru-uzsora kézizáloggal-kölcsönügylettel leplezett uzsora, ezek pedig „Rendkívül nagy pusztítást visznek véghez a szegényebb kisbirtokos-parasztosztály tagjai közt”³⁴, valamint a kisiparosság és kiskereskedők rétegeiben. Minderre azért van szükség, hogy a gazdasági élet terén képzettségileg és anyagilag gyengébb osztályok védelemhez jussanak a lelkiismeretlenebb elemek és önző csoportjainak kizsákmányoló törekvéseivel szemben, ill. hogy az elharapódzott tisztességtelen üzelmek, visszaélések megakadályoztatása, sőt büntetőjogilag a megtorlás váljék lehetővé. Az ez irányú sorozatos visszaélés a törvényesség szigorítását feltételezi, tehát szükséges: törvényes úton az uzsora minden fajtájának, illetve minden uzorás szerződésnek büntetőjogi felelősségét megállapítani; büntetésben részesíteni azt, aki másnak a szorultságát vagy tapasztalatlanságát kihasználja; az uzsora a vétség arányához mérten büntetessék pénzbírsággal, a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével, kitelepítéssel vagy az idegen állampolgár kiutasításával. Javasolja az uzoratorvény kiegészítését, melyből tűnjön ki, hogy „az uzsora vétségét követi el... megállapított büntetéssel sújtandó az is, aki, bármiféle jogügylettel a másik fél szorultságát, könnyelműségét, vagy tapasztalatlanságát kihasználva, magának, vagy egy harmadiknak oly vagyoni előny szolgáltatását köti ki, vagy nyújtotta, amely az ellenszolgáltatás értékét az eset körülményeihez képest aránytalanul meghaladja”.³⁵ Az uzoratorvény szigorítására azért volt szükség, mert az uzorának a századfordulón kialakult minden fajtája a mezőgazdaság és kisipar fejlődésének komoly akadályát képezte. A kongresszus kimondja, hogy „az uzsora úgy a magánjogi semmisség, mint a büntethetőség szempontjából a bíróságok, illetve a többi hatóságok által hivatalból észlelendő és üldözendő... Hasonlóképpen büntetendő az, aki másnak a szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát tőzsdejáték által tervszerűleg kizsákmányolja.”³⁶ Továbbá a kisiparosok, kiskereskedők és kisgazdák védelmében kérik az uzoratorvényben előírt szabadságvesztési büntetések szigorítását és a pénzbüntetések maximumának a felemelését legalább 30 ezer koronára, amely abban az időben tetemes pénz volt.

Igen nagy jelentőséggel bírt *A székely földhitelintézet felállítására* című előadás, amelyből kiténik az az első nagy panasz, hogy kevés a székelység erős hitelintézete, és rászorul a brassói, szebeni nagykamatos (12–16–20%-os) hitelekre. Az előadó a következőket javasolja: székely zálogleveleket kibocsá-

34 Uo. 246.

35 Uo. 248.

36 Uo. 249.

tó intézetek felállítását; figyelemmel kell lenni a létező alapok felhasználására hatósági segítséggel; emellett üdvözli a budapesti jelzálog-levél-intézetnek a Székelyföldön megkezdett működését. A kongresszus a székely hitelszükséglet fedezését az előbb előadottakon kívül főleg szövetségi úton, az Országos Központi Hitelszövetkezet már megkezdett működésének erősítése és támogatása útján látja a leginkább megvalósíthatónak.³⁷

A *takarékpénztárak reformja* című előadás jelzi azt a vitát, amely évek óta folyik a takarékpénztárak körül, mert azok egy ideje egész vidékeket vittek bukásuk következtében erős gazdasági válságba. A takarékpénztárak reformjára vonatkozóan a kongresszus szükségesnek tekintette sürgős intézkedések foganatosítását, mégpedig külön törvény hozását a kérdésben, csak névre szóló részvények kibocsátását, a közgyűlés döntéshozási kizárólagosságát, a döntések nyilvánosságát, a tartalékalap és osztalék maximálását, és a hatóságok általi ellenőrzést.³⁸

Az akkori kisebbségi helyzetben élő nemzetiségek igen hatékonyan használták ki az 1875-ös, az 1898-as és az ezeket megelőző hitelszövetségi törvények adta lehetőségeket, mivel ez a törvény nem tartalmazott semmiféle tilalmat nemzetiségi jellegű szövetségek vagy szövetségek létrehozására. Így alakultak sorra a szövetségi és pénzügyi intézmények: a Nagyszebeni Általános Takarékpénztár (1835), a Raiffeisen Szövetségi Unio, (1886), a Temesvári Hitelszövetségek Központja (1897) vagy az Albina Bank (1872), a hitelintézetek hálózata, a Furnica, Ardeleana, Timișana, Economul, Mureșana, Patria stb., majd később a Solidaritatea (1907), Înfrățirea (1914). Maga az Astra (Asociația pentru Literatura și Cultura Poporului Român – Nagyszeben) kulturális szervezet is szerepet vállalt a közigazgatási szakosztálya révén, amely a szövetségi mozgalom gondolatának a terjesztését tűzte ki célul, szintúgy, mint az EMKE, amely gazdasági szakosztálya révén (1886) a szövetségetalapítási programot szervezeten népszerűsítette. (Ezt a kérdést részletesen tárgyalja ebben a kötetben Hunyadi Attila tanulmánya.)

A szövetségi mozgalom Erdély Romániához való csatolásától (1918) a második világháború kezdetéig három törvénykezésen ment át s szabta meg tevékenységi körüket, amelyek súlyos gazdasági károsodásnak tették ki a lakosságot, és az addigi úttól merőben eltérő új, járatlan és ismeretlen területek felé terelte a mozgalmat, amely már nem érvényesíthette gazdasági hatását úgy, ahogy azt a nemzetközileg is elismert és alkalmazott általános szövetségi elvek biztosíthatták volna.

37 Uo. 265.

38 Uo. 273–274.

Az 1929. évi román szövetkezeti törvény a szövetkezet fogalmát így határozza meg: A szövetkezet változó számú természetes és jogi személyből alakult társaság, melynek fő célja tagjai bizonyos meghatározott gazdasági és nemzeti érdekeinek a közös működés útján való elősegítése vagy biztosítása, és amely a jelen törvény előírásai szerint működik.

Egyszerűbben kifejezve, a szövetkezet egymás mellett élő emberek egyesülése abból a célból, hogy kis erők összetételével, kölcsönös segítséggel könnyebben tudjanak boldogulni gazdasági és társadalmi céljaik elérésében. Mivel ezek a gazdasági és társadalmi célok különfélék lehetnek, így szövetkezeteket is a legkülönbözőbb célokkal hívhatják életre. Nálunk a leggyakoribbak, vagyis a hitelszövetkezetek, a tejszövetkezetek és a fogyasztási szövetkezetek alakultak. A hitel-, tej- és más gazdasági szövetkezetek szervezése a „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja (Kolozsvár), míg a fogyasztási szövetkezetek szervezése a Hangya Szövetkezetek Központja (Enyed) által történik.

A szövetkezetek vezetése és szervezése, a strukturális felépítése az évek, időszakok folyamán hasonlatos. Általában a szövetkezeteknek a törvényben is előírt három fontos szerve van: a közgyűlés, az igazgatóság és a felügyelőbizottság.

A *közgyűlést* a szövetkezet összes tagja alkotja, akiknek nemcsak joguk, hanem kötelességük is a szövetkezet közgyűlésein való részvétel és a közgyűlésen keresztül a szövetkezet ügyeibe való beleszólás. A szövetkezetnek évente egyszer közgyűlést kell tartani, ahol az igazgatóság számot ad egy év végzett munkájáról, előterjeszti a mérleget és a zárszámadást, és a szövetkezetet érintő fontosabb ügyek is megvitatásra kerülnek. A közgyűlésen minden tagnak – tekintet nélkül üzletrészeinek számára – egy szavazata van. A közgyűlésnek egyik legfontosabb feladata az igazgatóság és a felügyelőbizottság megválasztása.

Az *igazgatóság* a közgyűlés végrehajtó szerve, hatáskörét a törvény és az alapszabályok szabják meg.

A *felügyelőbizottságot* a szövetkezet közgyűlése választja, amelynek kötelessége a szövetkezet működését ellenőrizni, és ha azt látná, hogy az igazgatóság rosszul kezeli a szövetkezet pénzét, köteles rendkívüli közgyűlést összehívni, ott bejelenteni az igazgatóság rossz gazdálkodását és kérni a tagok ítélezését.

Az 1935. évi román szövetkezeti törvény azon szövetkezeteknek a számára, amelyek a törvény rendelkezései szerint alakultak és működnek, különböző kedvezményeket biztosít. Így az újonnan létrejött szövetkezetek megalakulásuk után három évig adómentességet élveznek, míg ezután 50%-os adókedvezményben részesülnek. Az évi adó megállapítása által láttamozott mérleg alapján történik. A szövetkezetek létesítésére, egyesülésére és felszámolására, az

alapszabályok módosítására, valamint a tagok belépésére és kiválására vonatkozó összes alakiság bélyeg- és illetékmentes. Ugyancsak mentes minden bélyeg és bekebelezési illeték alól a szövetkezetek és tagjaik között létrejött összes, bármily természetű okirat és telekkönyvi bejegyzés, valamint a szövetkezetek által indított kereset a végrehajtással együtt a járásbírói értékhatárig. Jelentős kedvezményt jelent a törvénynek az az intézkedése is, mely szerint a szövetkezeteknél elhelyezett betétek minden más hitelezővel szemben közvetlenül az állam után következő elsőbbségi jogot élveznek. A szövetkezeteknél elhelyezett betétek 50 000 lejig mentesek a tőkeamatadó alól, a szövetkezetek céljaira szükséges ingatlanok és épületek használható állapotba jutásuktól számított 10 évig mentesek az ingatlanadó alól, ennek az időnek az eltelte után az adó negyedére, majd a következő 5 évben felére csökken.

A szövetkezetek szervezésével, irányításával, ellenőrzésével a Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja foglalkozik. A szövetkezetekkel a kapcsolatot egyrészt ellenőrei, másrészt hivatalos lapja, végül pedig levelezés által tartja fenn. A Központ igyekezett odahatni, hogy tagszövetkezetei lassú lépésben és körültekintően haladjanak előre, hogy ne dolgozzanak hasznot kereső kis pénzügyi intézetek módjára, hanem legyenek csakugyan erkölcsi tényezők falvaink életében. Felügyeli és ellenőrzi a kötelékébe tartozó szövetkezeteket, ellenőrei által átvizsgálja könyveiket, összeállítja mérlegüket, képviseli őket adóügyekben és hatóságok előtt, ügyel arra, hogy a szövetkezetek a törvény és a rendelkezések előírásai szerint működjenek. A szövetkezetek működésük ideje alatt minden ügyben a Központhoz fordulhatnak, ahonnan tanácsot, támogatást és útbaigazítást kapnak. Ez volt az utolsó törvény, amely még valamelyes autonóm működést biztosított a létező szövetkezeteknek.

Az erdélyi szövetkezeti mozgalmat legsúlyosabban érintette az 1938-as kormányhatósági rendelkezés, a „szövetkezeti rendelettörvény”, mely megszüntette a szövetkezetek önellenőrzését, az Unió felszámolását, a szövetkezeti autonómia más nagy jelentőségű jogainak a megvonásával. A szövetkezetek Nemzeti Intézetének létrehozásával és jogkörének kialakításával jogot nyer egyfelől a szövetkezetek szabad feloszlására, másfelől bármely szövetkezet igazgatóságának vagy felügyelőbizottságának feloszlására és helyükbe mások kinevezésére. Ezzel teljesen megszűnt a magyar szövetkezetek teljes önrendelkezése, és az a lehetőség, hogy a szövetkezetek a falusi lakosság gazdálkodásának jövőt építő alapja legyen. Ezt a kisebbség gazdasági életét kordába kényszerítő helyzetet még inkább megnehezítette az 1940. július 20-án megjelent 40 529-es miniszteri rendelet, amely eltiltja a falusi szövetkezetek irányításától és vezetésétől a papságot, tehát pont azt a kategóriát, amely az utolsó társadalmi réteg maradt a falu lakosságának lelki összetartására és gazdasági élete folytonosságának fenntartására.

SOMAI JÓZSEF: A HITELSZÖVETKEZETEK JELENTŐSÉGE ERDÉLY GAZDASÁGÁNAK ALAKULÁSÁBAN

Igaz, ez az áldatlan helyzet rövid időn belül a második bécsi döntés nyomán (1940. augusztus 30.) már csak Dél-Erdélyben érvényesítette hatását, mivel az újonnan meghúzott határok a magyar szövetkezeti hálózatot kettészakították. Ez a sorsfordító változás, amely szerint az egész Erdély területén működő 768 magyar szövetkezetből 556 Észak-Erdélyhez került és 212 Dél-Erdélyben maradt, az észak- és dél-erdélyi szövetkezeti gazdálkodásban és egyáltalán a szövetkezetek létkérdésében igen különleges helyzetet alakított ki. A Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja Észak-Erdélyben maradt, a Hangya Szövetkezetek Központja viszont kettévált, így Nagyenyeden maradt a dél-erdélyi központ, és Marosvásárhelyen hozták létre az észak-erdélyi Termelő és Fogyasztási Szövetkezetek Központját. Természetesen az észak- és dél-erdélyi szövetkezetek gazdasági hatása a helyi magyar lakosság sorsára teljesen eltérően alakult. Míg Észak-Erdélyben 200-nál több új szövetkezet mellett a Hangyához tartozó számtalan ipartelep jött létre és igen sok termelőegység létesült Meggyesfalván, Gyergyóban és a Csíki-medencében, addig Dél-Erdélyben a királyi és antoneszkánus diktatúra alatt uralkodó diszkriminatív szabályozás a szövetkezetek számának és a magyar szövetkezetek gazdasági erejének csökkenéséhez vezetett. A második világháborút követő időszakban a kolozsvári szövetkezetek központja, valamint a marosvásárhelyi és nagyenyedi központok fokozatos felszámolásával és a szovjet típusú falusi lakosságra erőszakolt termelőszövetkezetek bevezetésével végleg megszűnt a több mint egy fél évszázad alatt kialakult, Erdély gazdaságát és lakosságának életét prosperáló szövetkezeti mozgalom.³⁹

A szövetkezeti mozgalom XX. század eleji elemzése és történéseinek vizsgálata manak szóló cselekvésre készítő üzenetet is hordoz. Újragondolását közgazdászok, gazdasági szakemberek, gazdálkodók, társadalomszervező civil szervezetek és döntéshozók figyelmébe ajánljuk. Az akkori gazdasági életet pezsgésbe hozó szövetkezeti mozgalom kialakításának tapasztalatait sok tekintetben alkalmazhatónak véljük a jelenlegi magyar közösséget érintő gazdasági lemaradásunk felszámolására is.

Tesszük mindezt azért, hogy az erdélyi magyar ember magatartását jellemző egymás kölcsönös megsegítésének többszázados hagyománya a jelen és jövő tanulsága legyen, mert úgy hisszük, hogy ha a mai magyar közösségért

39 A harmincas és negyvenes évek szövetkezeti mozgalmának történéseit és gazdasági hatását az erdélyi falu életére, valamint annak teljes leépülését a második világháború békeszerződése nyomán utat törő szovjet szövetkezetesítés által, amely teljes egészében felszámolta a nyugati szövetkezeti elveken és modellen nyugvó erdélyi magyar szövetkezeteket, részletesen megtaláljuk Vincze Zoltán: *Az erdélyi magyar szövetkezetek fél évszázada* című tanulmányában. In Somai József (szerk.): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*. RMKT, Kolozsvár, 275–290.

felelősséget érző közösségszervezők ráébrednek ennek a forrásnak a nagy tartalékára, akkor egy jobb sorsra érdemes nép rávezethető lenne egy életképebb gazdaságvitelre.

Tájainkon a szövetkezeti mozgalmat, a vidék összetartásának klasszikus példáját – amely a múlt század első felében az erdélyi falu gazdasági fellendülését, jólétét, vagyonosodását, a gazdálkodás alapját jelentette – a XX. században, egyéb kisebb-nagyobb károsodás mellett, két megsemmisítő támadás érte:

1. Az '50-es évek szocialista termelőség-szövetkezeti rendszere, mely megszűntette a falusi gazdálkodás alapját képező prosperáló magángazdaságot. A magántulajdon megszüntetésével a rendszer hiteltelenítette mind a „szövetkezet” valódi fogalmát, mind a „közjó, a közösség” iránti kooperatív szellemű magatartást.

2. A '90-es évek elején megtörtént ugyan a visszatérés a magángazdálkodásra, azonban a teljes eszköz- és igavonóállat-hiány, kiürült csűrök, istállók, visszaosztott sovány föld sokkal alacsonyabb fokú gazdálkodásra kárhoztatta a gazdákat, mint ahogy előtte egy fél évszázaddal volt, a világ viszont közben haladt előre. A század első felében a falunak életet adó szövetkezeti szolidaritásnak elmúlt a keletje, mert a kényszeren alapuló termelőség-szövetkezeti rendszer megfosztotta a falusi lakosságot az együttműködés érzésétől, sőt kiváltotta hosszú távra azok utálatát mindenfajta szolidaritással szemben. A '90-es években ezért nem alakulhatott ki (vagy nem alakult újra) az erdélyi magyarság körében életképes értékesítési, feldolgozóipari, fogyasztási vagy hitelszervezeti hálózat.

Ez az elfogadhatatlan helyzet megoldásra vár, mint olyan, amely nélkül az erdélyi magyar társadalom gazdasági előrelépése egyenesen lehetetlen.

4. A HITELSZÖVETKEZETEK MAI HELYZETE

A rendszerváltozás után nem sokkal a hitelszövetkezetekre vonatkozóan jogszabály megalkotására is sor került. Az első jogszabály, amely a hitelszövetkezetek helyzetével foglalkozott, az 1990. évi 67. számú törvényerejű rendelet, melynek hatáskora a gazdasági életre jelentéktelen volt. Ez után következett az 1996. évi 109. sz. törvény, amely az előzőhöz hasonlóan tartalmazott a fogyasztási és a hitelszövetkezetekre vonatkozó rendelkezéseket. Mielőtt ez a törvény meghonosodott vagy alkalmazásra került volna, egy sürgősségi kormányrendeletben, amely az 1999/114. számmal került közlésre a *Hivatalos Közlönyben*, felfüggesztésre került az előbbi törvény 59. szakasza, amely alapjaiban rengette meg az alig alkalmazásra került szabályozást. Ez a szakasz ren-

delkezett a fogyasztási szövetkezetek megalakulására vonatkozó normák analóg módon való alkalmazásáról a hitelszövetkezetek esetében is.

Az 1996–2000 közötti időszakban a hitelszövetkezetek „népi bankok” elnevezéssel azt a célt próbálták követni, hogy a létező és létrehozandó szövetkezetek tevékenysége megalapozódjon, helyzetük megerősödjön. Szervezési struktúrájuk viszont visszahozta a letűnt szerkezeti formát, mert a hitelszövetkezetek, „népi bankok” egy hármasszintű szerveződésbe kényszerültek, mivel felettük kötelező módon egy megyei területi szövetség létezett, amely aztán az országos szintű Creditcoophoz tartozott (Casa Cooperativelor de Credit). A kormány a Creditcoop hálózatán kívül létesült „népi bankokat” vagy bármely más szövetkezeti formát, olyan indoklással, hogy nem érik el a kereskedelmi bankok létrehozásához szükséges társadalmi tőke küszöbét és nem egy hitelesített hálózat keretében működnek, 1998-ban egy sürgősségi kormányrendelettel megszüntette. Később a román parlament a 2002/200. sz. törvénnyel jóváhagyta a hitelszövetkezetek szabályozását, amelynek értelmében a felügyeletüket és az ellenőrzésüket a Román Nemzeti Bankra bízta, és az összes helyi hitelszövetkezetet kötelező módon egy hálózatba tömöríti.

Mindemellett megállapítható, hogy még nem alakult ki Romániában egy olyan szövetkezeti elveken alapuló hitelrendszer, amely a létkérdést jelentő új szövetkezeti mozgalom biztonságos pénzügyi keretét teremtené meg. A mai hitelrendszer nagyrészt a bankhálózati hitelrendszer foglya, amely nem képes hozzáférhető hitelforrásként szolgálni az agráriumnak.

5. A JELENLEGI SZÖVETKEZETI TÖRVÉNY ALKALMAZÁSA ÉS A HITELSZÖVETKEZETEK LÉTREHOZÁSÁNAK ESÉLYEI

A jelenlegi szövetkezeti törvény, amelynek jóváhagyása hosszú huzavona és a közérdek számára megalapozatlan, de egyes körök önérdekeit érintő (a visszamaradt országos szövetkezeti központok részéről) halasztgatásnak volt kitéve, minden gyengesége ellenére alkalmazható jogszabály. Sajnos a szövetkezeti hitelintézmények szabályozása tekintetében ismét adós maradt a törvényhozó, mivel ebből azok szabályozása nem került bele még elvek szintjén sem. Mivel a szövetkezetek szervezésére és működésére a 2005. február 21-i dátumot viselő 1. törvény nem helyezi hatályon kívül a 2000/97. sz., a hitelszövetkezetek szervezését és működését szabályozó kormányrendeletet, megmaradt ennek hatálya, annak ellenére, hogy eddig sem teremtett kellő szabályozási környezetet ennek a hitelintézményi formának a valós beindulására, nemhogy a kibontakozásra.

A jelenlegi szabályozások alapján pont a hitelszövetkezetek kibontakozásának hiányában a hitelrendszer támasza – ha ezt támasznak lehet nevezni – nem más, mint a nehezen hozzáférhető vagy kedvezőtlen magán- és állami bankok súlyos terheket hordozó hitelajánlatai.

Tájainkon a szövetkezeti mozgalmat, a vidék összetartásának klasszikus példáját – amely a múlt század első felében az erdélyi falu gazdasági fellendülését, jólétét, vagyinosodását, a gazdálkodás alapját jelentette – a XX. században, egyéb kisebb-nagyobb károsodás mellett, a szövetkezeti mozgalom mai megtorpanása, a rendszerváltás utáni felelőtlen agrárpolitika súlyosbította. A versenyképtelen kisparcellás gazdálkodást konzerválta a 15 éven át tartó strucc-agrárpolitika, mert az 1991/36. sz. társulási törvény nem nyerte el a gazdálkodók tettségét, amelyet ma már elévültnek nyilvánítottak. Ugyanakkor közismert tény, hogy kimondottan posztkommunista befolyásra a parlament alig volt képes egy a demokrácia elvein nyugvó modern, EU-trendes szövetkezeti törvényt jóváhagyni. A parlament előtt rostokolt a törvény több mint két évig, s tizenöt év kellett elteljen, hogy Romániának szövetkezeti törvénye legyen.

Az EU-csatlakozás 2007-re reális lehetőséggé vált. Az Európa Parlament 2004. december 16-án határozatot hozott, mely szerint egyetért azzal, hogy az Európai Unió 2005. április 25-én írja alá a csatlakozási szerződést Romániával, mivel a csatlakozási fejezeteket, ha feltételesen is, de lezárta. Ezt a határozatajánlatot az uniós csúcsvezetés el is fogadta, mely sokak szerint történelmi jelentőségű (természetesen nemcsak Romániának, hanem Bulgária, Horvátország, Törökország, sőt talán Európa számára is.) A strasbourgi és brüsszeli határozatok szerint Románia 2007-ben tagja lett az Európa Uniónak.

Azért foglalkozunk kiemelten a vidék kérdésével, mert országos viszonylatban a lakosságnak közel 50%-a vidéken él, a magyar lakosság még az átlagnál is nagyobb, azaz közel 55%-os arányban él vidéken, veszélyeztetett helyzetben, a múlt minden nyomorúságát konzerválva, s a leromlott mezőgazdasági élet időszakában küzd a túlélésért. A vidék összlakosságából a foglalkoztatottak száma a különböző vidékektől függően 30–40% között ingadozik, a vidéki összlakosság 25–30%-a alacsony, valójában siralmas, nagyrészt a létminimum alatti életvitelt jelentő nyugdíjból tengődik, az eltartottak száma 35–40% között mozog. A vidék lakosságának majdnem a fele magánosan dolgozik főleg a mezőgazdaságban az 1990-ben visszaosztott földparcellákon, és körülbelül 30%-os a különbség a városi és vidéki lakosság jövedelemszintje között. Kialakult egy modernizációs szakadék a falu és város, de még a községközpont és nem községközpontú falvak között is, amely mély fejlődési konfliktusok biztos eredője. Ezekre a törésvonalakra sürgősen oda kell figyelni.

Mindezek mellett mi mégis azt kell mondjuk, a vidéki lakosság nagyságrendje miatt is, hogy az erdélyi magyarság megmaradása a vidék túlélésén múlik. A falu túlélési lehetőségének fenyegetettsége felmérhetetlen, az életképessége kockázatos. A fennmaradás veszélyeztettségének indokai közé soroljuk a következőket: a mai falusi gazdaság konzerválta azokat az elmaradt gazdálkodási módszereket és helyzetet, ami 1990-ben kialakult; a lakossági megtakarítás majdnem teljesen ki van zárva; a versenyképességet biztosító modern eszközökhöz való hozzáférést gátolja a teljes tőkehiány és a meglehetősen nehézkesen és drágán szolgáltató hitelforrások, a drága munkaeszközök, modern gépek beszerzése egy magángazda képességét fölülmúlja; a már alacsony felvásárlási árakat, a kereskedelmi hálózatok uralmának terjedésével, az egyre szűkülő piac a minimálisra korlátozza, helyenként teljesen lehetlenné teszi az értékesítési esélyeket; a vidék mind a mai napig nem tűzte határozottan napirendjére a szövetkezésre alapozó összefogást, nincs összefogás a szétszórt, szűkös lakossági pénztartalékok tőkévé szerveződésére; a szociális nehézségek, az alacsony színvonalú orvosi ellátás, gyógyszerhiány, a rossz utak okozta elszigetelődés mind-mind a nyomor és a természetes fogyatkozás felgyorsító tényezői; folyamatosan napirenden van a fiatalok elvándorlása, a munkaerő pótlására kevés az esély; a tudásszerzési lehetőségek esetlegesek és szervezetlenek, az oktatás alacsony színvonalú; a föld olcsó felvásárlása napirenden van nyugati (helyenként keleti) tőketulajdonosok részéről; általános tehetetlenség uralkodik; a vidékkel szembeni politikai érzéketlenség mélyíti a tehetetlenségi állapotot. Erről viszont mi magunk tehetünk, és ezt a problémát magunk között kell megtárgyalnunk.

Felvetődik a kérdés, hogy van-e reális lehetőség a megoldásra, vagy pedig hol támadható meg a gyökeres változás lehetősége, mert radikális paradigmaváltás nélkül, elsősorban az agyakban, s másodsorban a tettekben, nem következhet be az a teljes gazdasági átalakulás, amely a falu megmaradásának nyújthat biztonságot.

A veszélyek, a válsághelyzet és megoldási lehetőségek következtetései ahhoz a felismeréshez vezetnek, hogy a falu mentőöve a tőkeerő összevonása, összefogással, szövetkezetesítés útján lehetséges. Az erdélyi magyar közösség egyedüli megtartó ereje a falu vagyonosodása, gazdasági erejének növekedése lehet.

A szövetkezetek az EU-országokban nagy támogatottságot élveznek. Mivel nálunk nem létezik jelentős szövetkezeti rendszer, nincs ki támogatást igényeljen. Nem alakult ki olyan kritikus nagyságrendje a szövetkezeteknek, amelyek széles körben pozitívan befolyásolták a vidék gazdasági fejlődését. A nemzetközi példák azt igazolják, legyen az Nyugat-Európa, Amerika vagy Japán, hogy a

SZÖVETKEZETEK ERDÉLYBEN ÉS EURÓPÁBAN

vidék gazdálkodási alapját 60–90% között (országanként változik az arány) a szövetkezeti gazdálkodási mód képezi (az Európai Unióban és Észak-Amerikában ma is a legsűrűbb hitelhálózatot a hitelszövetkezetek alkotják).

Megállapítható, hogy a mai erdélyi gazdálkodás módja teljesen ellentétes az erdélyi szövetkezeti mozgalom múltjával és a mai nemzetközi és európai uniós szövetkezeti gazdálkodási modellekkel. A szövetkezeti intézményrendszer társadalom- és gazdaságtörténeti jelentőségének feltárása és a kutatás eredményeinek alkalmazása Erdélyben nem csak időszerűvé, hanem sorskérdéssé vált.

A romániai magyarság érdeke, hogy az egész Románia számára kihívást jelentő gazdasági modernizációban megfeleljen a civilizált piaci normáknak, mindez viszont csakis jól szervezett gazdasági és társadalmi cselekvéssel válhat elérhetővé. A gazdasági elemzők felismerése, hogy a vidéki – de ezáltal a teljes – romániai magyar lakosság szociális és gazdasági nehézségeit legeredményesebben a korszerű szövetkezeti hálózat kialakítása győzheti le. Ezért szükséges a régi szövetkezeti mozgalom tapasztalata és az európai szövetkezeti modell és tapasztalat alkalmazása a romániai és ezen belül a magyar közegben.

A szövetkezetek ügyében 17 év után alig vagyunk túl a nullán. Ezen az igazságon túl egy olyan társadalmi szolidaritásra van szükség, amely megteremti az együttműködést az RMGE (Romániai Magyar Gazdák Egyesülete) rendszerében működő fiókokkal, a gazdakörökkel, az oktatási és politikai kompetenciákkal, önkormányzatokkal, nép főiskolai programvezetőkkel, helyi civil szervezetekkel, a politikummal. Ezt a szolidaritási modellt ajánljuk, tekintettel arra, hogy álláspontunk szerint a vidék versenyképessége visszanyerésének egyik – ha nem egyedüli – útja a szövetkezetesítés.

Mivel a fejlett országokban a vidék egyik legkorszerűbb gazdasági intézménye a szövetkezet, és mivel a szövetkezetek a szociális igazságosság és emberközpontú gazdaság kezdeményezői és megvalósítói voltak és azok ma is, Kelet-Európában is elkerülhetetlen a szövetkezetek visszahonosítása.

Az önkormányzatok, az egyházak és a civil szervezetek szociális gazdasági tevékenységet folytató szervezetei együttműködése nemzetépítő szerepet tölthet be. Ha nem sikerül rövid időn belül a szolidaritás útját követve a falut az európai uniós felzárkóztatásra alkalmassá tenni, akkor a reménytelenség, sőt az is meglehet, hogy a végpusztulás útjára kerül a lakosság zömét kitevő vidék.